

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

RAPPORT UV ÖST 2006:8

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Stenålder vid Marmorbruket

Två nypåträffade mesolitiska boplatser i Krokeksområdet

RAÄ 23, Fagervikboplatsen

Marmorbrottet 1:10, 1:33, 1:34

Krokeks socken, Norrköpings kommun, Östergötland

Dnr: 422-958-2005

Magnus Rolöf

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se

Text, grafik och layout Magnus Rolöf

Framsida Utsikt från Marmorbrottetbplatsen mot Bräviken. Foto Magnus Rolöf

Utskrift UV Öst, Linköping 2006

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2006 Riksantikvarieämbetet

Rapport UV Öst 2006:8

ISSN 1404-0875

Innehåll

Bakgrund 5

Topografi och fornlämningsmiljö 5

Tidigare undersökningar 6

Fagervikboplatsen 7

Syfte och metod 7

Resultat 7

UV 4 7

UV 5 9

Åtgärdsförslag 9

Referenser 10

Administrativa uppgifter 10

Bilagor 11

Bilaga 1. Schaktplan 11

Bilaga 2. Fyndlista 12

Bilaga 3. Foton 13

Bilaga 4. Antikvarisk process 14

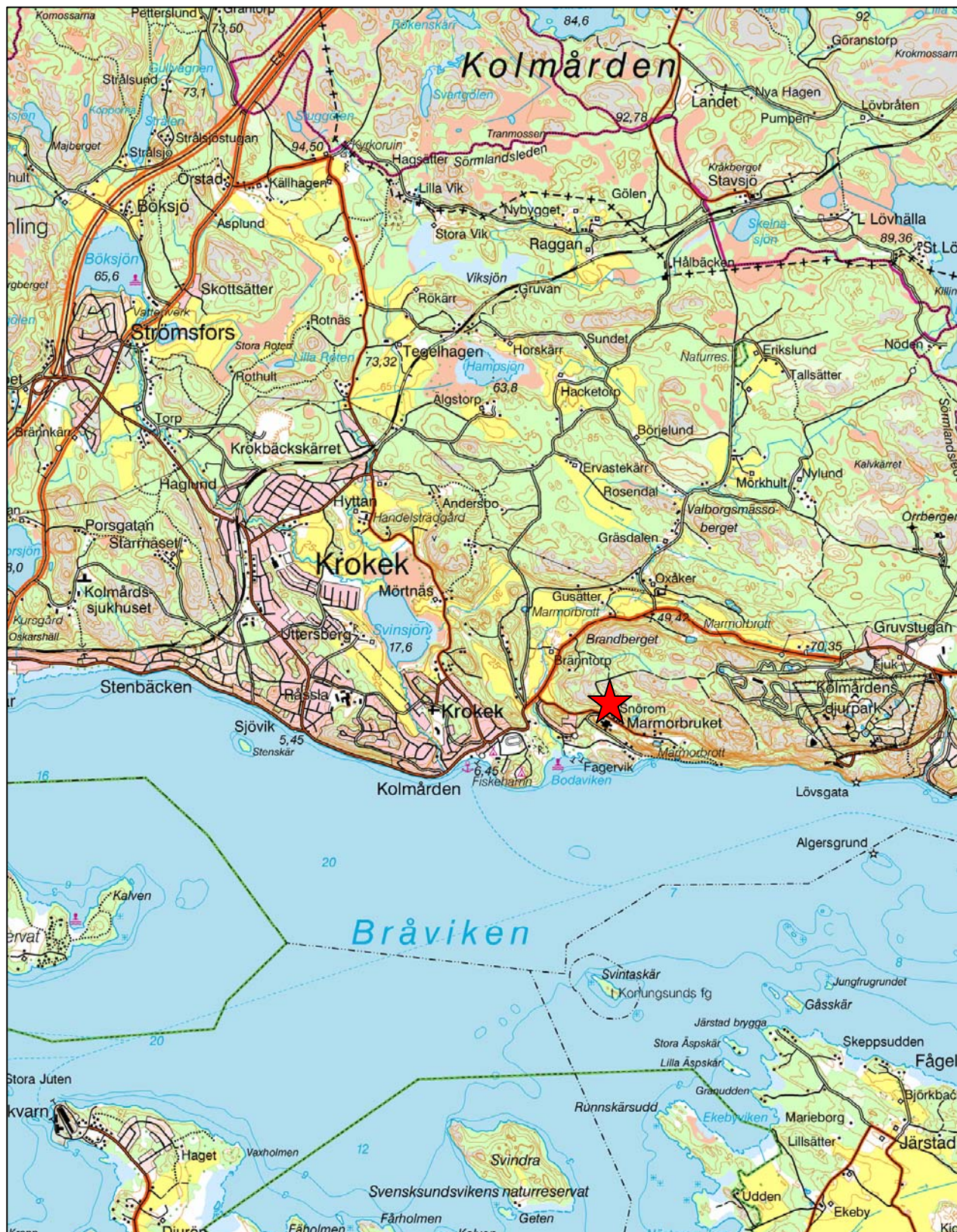

Fig 1. Utdrag ur Gröna kartan med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:50 000.

Stenålder vid Marmorbruket

Stadspartner AB planerade på uppdrag av Sydkraft Vatten utbyggnad av vatten och avlopp inom några fastigheter vid Marmorbruket, strax öster om Krokek, Norrköpings kommun, Östergötland. Platsen ligger i nära anslutning till den gropkeramiska boplatsen vid Fagervik. RAÄ UV Öst genomförde därför en arkeologisk förundersökning i området i maj 2005.

I sökschakten hittades spridda bitar bearbetad kvarts och bergart hittades. Schakten berörde vad som bedöms vara utkanten på en mindre, strandbunden mesolitisk boplats på drygt 55 meter över havet. Vid undersökningstillfället pågick markarbeten för villatomter i direkt anslutning till den planerade VA-ledningen. UV Öst bedömer att boplatsens centrum återfinns precis där man redan hunnit schakta bort större delen av de fyndförande lagren. En stor del av boplatsen är därmed förstörd, men kan ha en fortsättning i omkringliggande områden mot norr och väst.

En besiktning av närområdet gjordes också för att öka platsförståelsen. Vid tillfället påträffades en annan stenåldersboplats drygt 200 meter NNV om undersökningsområdet. Boplatserna anmäldes som fast fornlämning under de temporära beteckningarna UV 4 och 5, Krokeks socken.

UV Öst föreslår inga fortsatta arkeologiska åtgärder i detta skede, men vill ändå peka på att möjligheterna att hitta fler stenåldersboplatser i närområdet bedöms som höga.

Bakgrund

Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar UV Öst, har på uppdrag av Länsstyrelsen (2005-03-30) genomfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheterna Marmorbrottet 1:10, 1:33 och 1:34, Krokeks socken, Norrköpings kommun, Östergötland. Anledningen var att Stadspartner AB på uppdrag av Sydkraft Vatten planerade VA-arbeten. Platsen ligger i nära anslutning till den gropkeramiska boplatsen vid Fagervik (RAÄ Krokek 23:1). Totalt berördes drygt 200 löpmeter av den planerade ledningen, belägen på mellan 35 och 55 meter över havet.

Förarbetet gjordes av Annika Helander, UV Öst. Fältarbetet utfördes av Magnus Rolöf, Fredrik Molin och Linus Hagberg, UV Öst.

Topografi och fornlämningsmiljö

De berörda fastigheterna ligger drygt 1,5 kilometer sydöst om Krokeks samhälle i Norrköpings kommun (se fig 1), i branten mot Bråviken. Det planerade exploateringsområdet löpte från den befintliga bilvägen (vid Marmorbruket) på drygt 35 meter över havet, uppför en blockrik slänt till och längs med en grusväg på drygt 55 meter över havet (se fig 2). Totalt berördes en sträcka av drygt 200 meter av de planerade VA-arbetena.

Landskapet bildar här en serie terrasser och gipar vilka utgör mycket lämpliga lägen för boplatser från stenålder, då det så kallade Litorinahavet uppgick till dessa nivåer. Området runt Marmorbruket utgjorde under mesolitisk tid en halvö i en större vik (Krokeksbassängen, se fig 3). Hela området runt Krokeksbassängen utgör en tät mesolitisk fornlämningsmiljö med lång kontinuitet (se Åkerlund m fl 2002). Området har bland annat pekats ut i

kulturmiljöanalysen inför Ostlänken som en värdefull stenåldersmiljö (Ostlänken Järnvägsutredning 2005).

I direkt anslutning till det nu aktuella undersökningsområdet ligger Fagervikboplatsen (Krokek RAÄ 23:1), en av landets största gropkeramiska boplatser. Den är belägen på mellan 23 och 30 meter över havet, och dateras till yngre stenålder (mellanneolitikum, 3300-2300 f.Kr.).

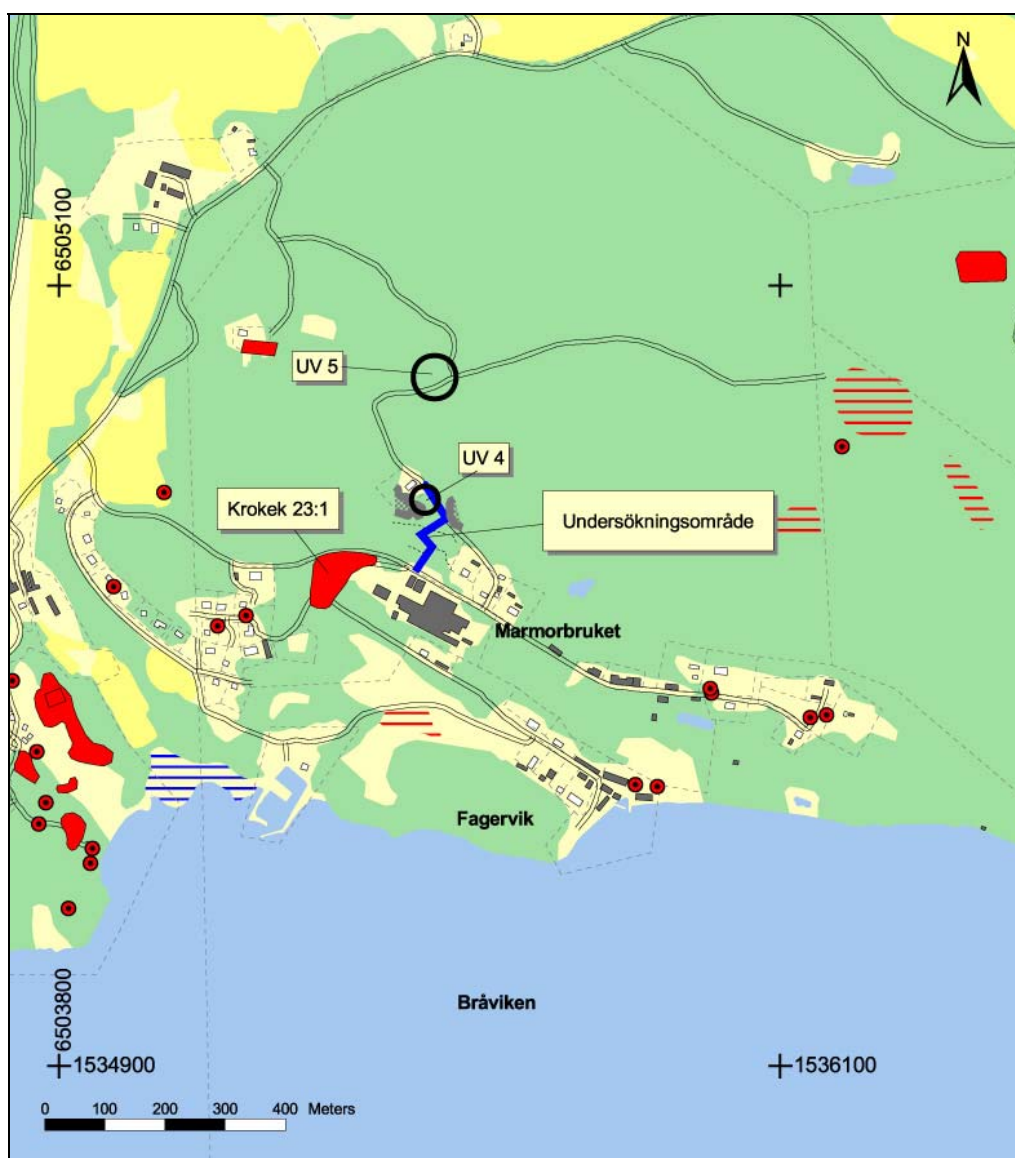

Fig 2. Utdrag ur Fastighetskartan (9g 0h). Undersökningsområdet och närliggande fornlämningar markerade. De två nyupptäckta stenåldersboplatserna (UV 4 och 5) inringade.

Tidigare undersökningar

År 1993 och 1999 genomfördes inventeringsarbeten strax väster och norr om det aktuella området. Då påträffades ett stort antal tidigare okända stenålderslokaler, inte minst inom Krokeksbassängen (Åkerlund 1996; Åkerlund m fl 2002).

Fagervikboplatsen

Delar av Fagervikboplatsen undersöktes första gången år 1927, men det var först 1935-36 som mer omfattande undersökningar utfördes av Axel Bagge (Bagge 1937). Hans undersökningar har lagt grunden till den ännu rådande mellanneolitiska kronologin Fagervik I-V.

Delar av boplatsen undersöktes åter igen 1994, även då i samband med VA-arbeten. Ett drygt 20 meter långt schakt öppnades i den nordöstra delen av boplatsen och omkring 70 meter väster om den nu aktuella sträckningen. I schaktet framkom bland annat en stratigrafi med fyra lager. Fyndmaterialet bestod till största delen av keramik som daterats till perioden Fagervik II. Keramikmaterialet var omfattande, drygt 4 kilo, och framkom inom ett relativt litet område. Vid undersökningen framkom även kvarts och andra stenmaterial, samt benmaterial som bestämts till bäver, säl och fisk vilket belyser den kustnära belägenheten. Under mellanneolitikum låg boplatsen i den inre delen av en bred vik (Larsson 1995).

1994 års undersökning resulterade i att ingen avmattning i boplatsens intensitet kunde iakttagas åt nordöst. Det nu aktuella undersökningsområdet var beläget betydligt högre upp än Fagervikboplatsen, vilket öppnade för möjligheter att hitta äldre bosättningsfaser.

Syfte och metod

Syftet med förundersökningen var att undersöka huruvida boplatsen bredde ut sig i sluttningarna mot nordöst. Om så var fallet skulle fynd och prover samlas in för vidare analys av bevaringsförhållanden och det vetenskapliga källvärdet. Ett annat syfte var att undersöka om äldre bosättningsfaser fanns representerade längre upp i terrängen.

Sökschaktgrävning skedde med grävmaskin längs med den planerade exploateringssträckan. Torven banades av skiktvis ned till orörd nivå. Påträffade fynd samlades in. Resultaten mättes in med DGPS för analys i RAÄ's digitala informationsdatabas Intrasis.

Vid undersökningstillfället pågick markberedningsarbeten i direkt anslutning till den planerade VA-sträckningen. Här genomfördes en okulär besiktning. Slutligen genomfördes också en enkel besiktning av topografiskt lämpliga boplatslägen på de närmast belägna höjderna.

Resultat

Vid fältundersökningstillfället hade skogen längs med den planerade VA-sträckningen avverkats, vilket möjliggjorde en mer noggrann nybesiktning av sträckningen. De lägre liggande delarna bedömdes inte behöva undersökas närmare. Dels var terrängen alltför brant och blockrik för att utgöra ett lämpligt boplatsläge, dels hade yngre ingrepp förstört stora delar av området.

UV 4

I stället prioriterades de övre delarna av sträckningen som låg på en naturlig avsats i landskapet, inkilat mellan två bergklackar. Hela detta område bedömdes utgöra ett mycket lämpligt boplatsläge. Vid undersökningstillfället hade markberedningsarbeten för villabebyggelse påbörjats i direkt anslutning till den planerade VA-sträckningen. På de schaktade ytorna och i dumpmassorna påträffades bearbetad kvarts i form av splitter, avslag och ett redskap med skärande egg.

Sammanlagt fem schakt togs därefter upp längs med den planerade VA-ledningen (schakt 1-5; se fig 4, bilaga 1). Schakten omfattade totalt 25 löpmeter. I tre av schakten (schakt 1, 2 och 4) framkom fynd av bearbetad kvarts. Dessa utgjordes av fyra avslag samt en plattformskärna.

Fynden är av mesolitisk boplatskaraktär och bedömningen är att platsen utgjort en mesolitisk strandbunden boplats på omkring 55 meter över havet. Den centrala delen av boplatsen var vid undersökningstillfället redan sönderschaktad. Fynden i sökschakten representerar sannolikt spridda fynd i boplatsens utkant, men någon begränsning mot nordväst eller norr har inte kunnat göras. Norrut vidtar en flack plåtå med ytterligare lämpliga boplatslägen.

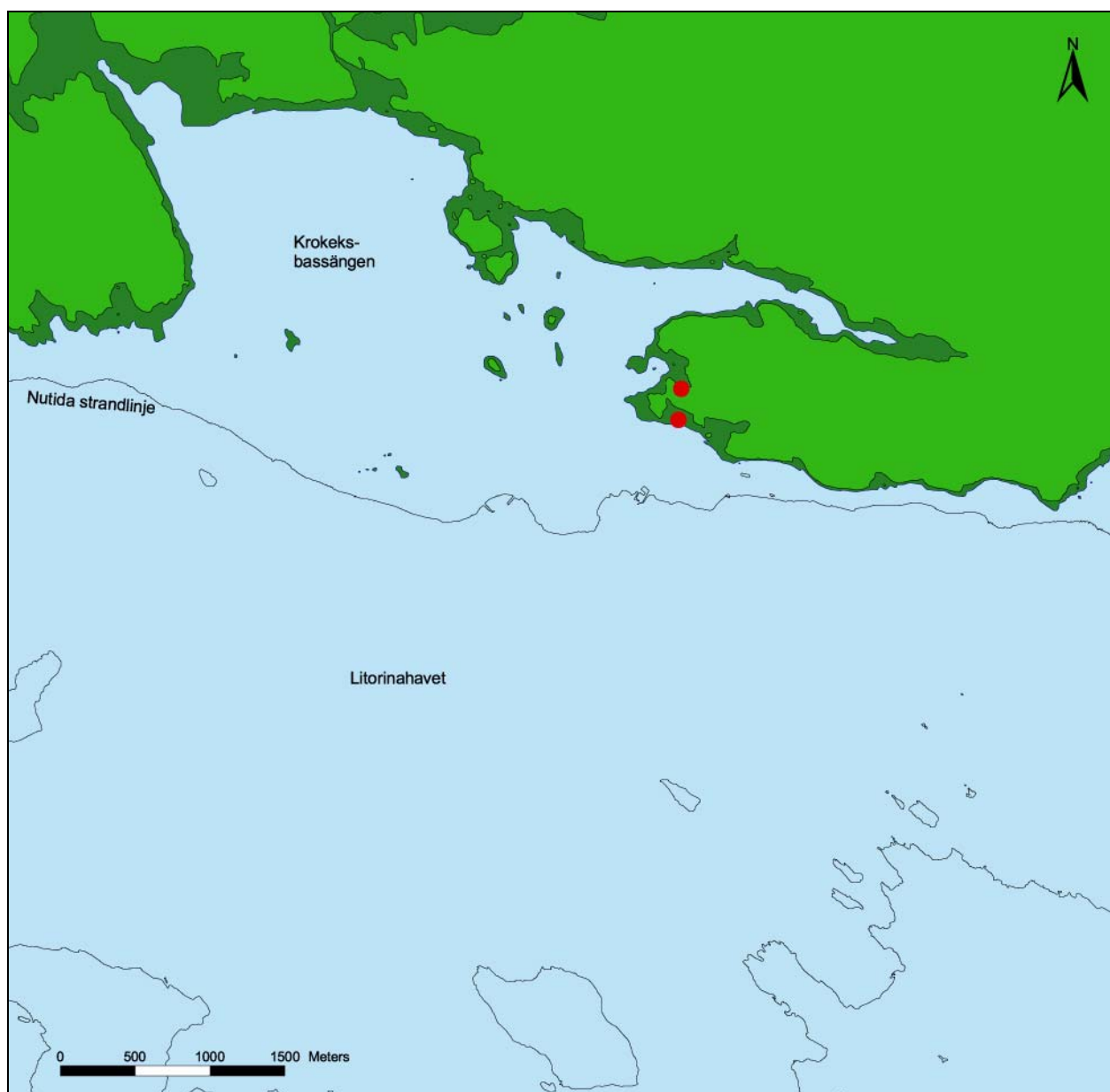

Fig 3. Rekonstruktion från Fastighetskartan av Litorinahavets nivå vid 55 respektive 65 meter över dagens havsnivå. Kartan visar den vida Krokeksbassängen och de två nypåträffade boplatsernas lägen (prickarna). Den nutida strandlinjen markerad.

UV 5

Omkring 200 meter norr om undersökningsområdet påträffades ytterligare en stenåldersboplats (se fig 2). Denna låg drygt 65 meter över havet i nordöstsluttning i en gip mellan två bergspartier och var delvis genomskuren av en grusväg. I området hade avverkning och markberedning genom plöjning skett. I plogfårorna insamlades 15 fynd av bearbetad kvarts, varav en plattformskärna. Boplatsens utbredning kunde inte avgränsas.

Åtgärdsförslag

Möjligheterna att hitta fler stenålderslokaler i närområdet bedöms som hög. Den boplats som låg i direkt anslutning till exploateringsområdet bedöms redan ha förstörts av schaktarbeten, och ingen ytterligare arkeologisk åtgärd föreslås här. Den boplats som återfanns 200 meter mot nordväst berörs inte av exploateringsarbetena.

Boplatserna har anmälts som fast fornlämning på separat blankett till FMIS, med de temporära beteckningarna UV 4 och UV 5, Krokeks socken, Östergötland.

Länsstyrelsen fattar beslut i ärendet och anger vilka fortsatta arkeologiska åtgärder som kan komma att krävas.

Linköping i januari 2006

Magnus Rolöf

Referenser

- Bagge, A. 1937. *Stenåldersboplatsen vid Fagervik i Krokeks socken*.
- Larsson, M. 1995. *Fagervik. En klassisk groppkeramisk boplats*. Östergötland, Norrköpings kommun, Krokeks socken, RAÄ 23. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1995:21.
- Ostlänken Järnvägsutredning. Kulturmiljöanalys*. Delsträcka: 1 Järna-Skavsta/Nyköping, 2 Skavsta/Nyköping-Åby. Underlagsrapport för MKB. Preliminär utgåva.
- Åkerlund, A. 1996. *Human Responses to Shore Displacement*. RAÄ Skrifter Nr 16.
- Åkerlund, A. mfl. 2002. *Projektet "Människan i det tidiga landskapet"*. SAR, Rapport, Nr 8.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-958-2005
Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-3507-05, 2005-03-30
Projektnummer: 1520657
Undersökningstid: 26 maj 2005
Projektgrupp: Magnus Rolöf, projektledare. Fredrik Molin, Linus Hagberg.
Exploateringsyta: c 200 löpmetrar
Undersökt yta: 25 löpmetrar (samt besiktning av schaktade ytor på c 715 m²)
Läge: Ekonomiska kartans indelning, blad 9G 0h
Koordinatsystem: RT90 2,5 gon V.
Koordinater för undersökningens mittpunkt: x 6504690 y 1535510
Höjdsystem: Rikets
Fynd: Fnr 1–12, förvaras på UV Öst i Linköping i avvaktan på fyndfördelning.
Intrasiprojekt: O2005024

Bilagor

Bilaga 1. Schaktplan

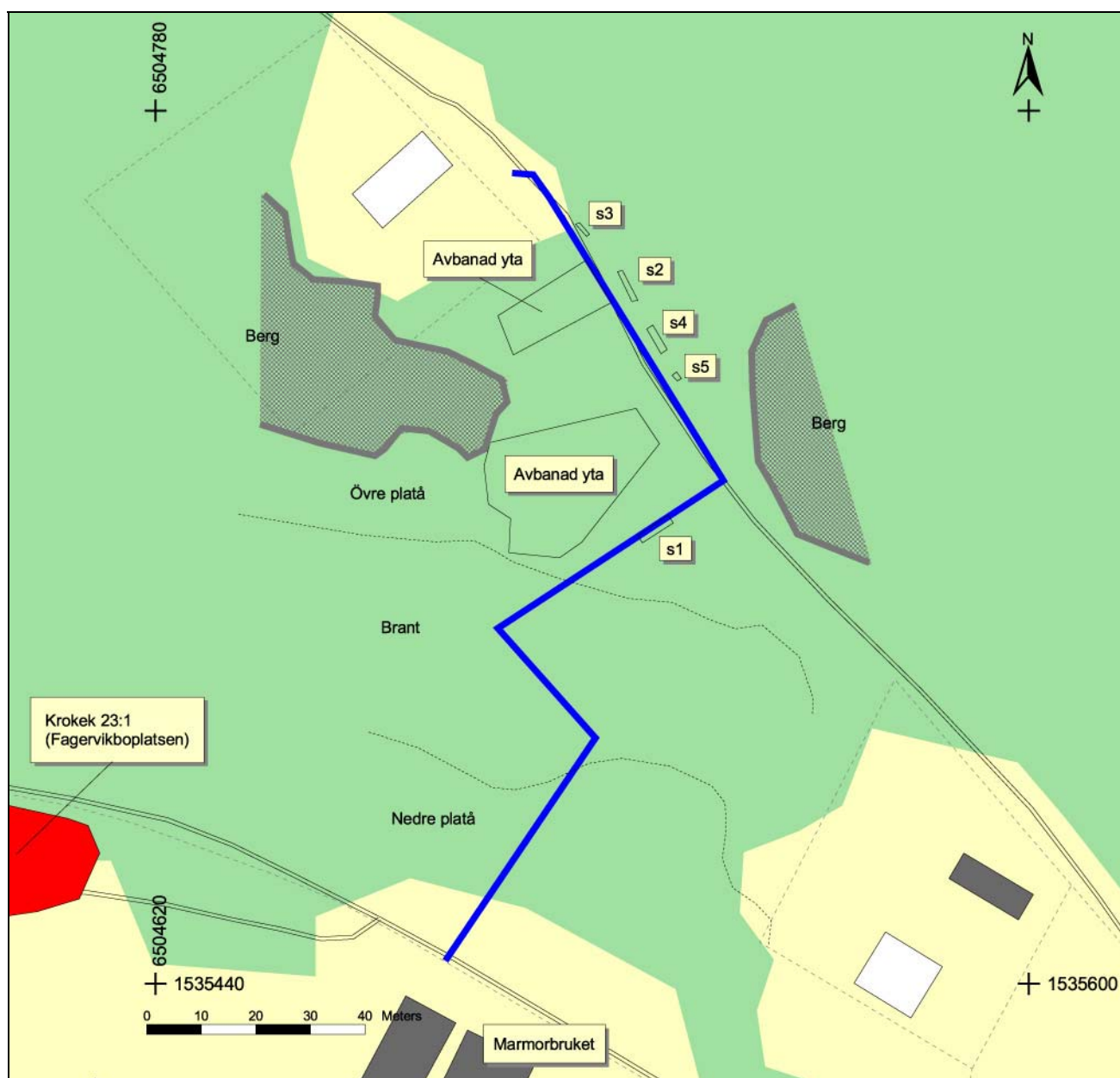

Fig 4. Utdrag ur Fastighetskartan (9g 0h). Undersökningsområdet, sökschakten och de tidigare avbanade ytorna markerade.

Bilaga 2. Fyndlista

Fnr	Kontext	Kategori	Sakord	Antal	Vikt (g)	Anmärkning
1	Schakt 1	Kvarts	Avslag	1	3	Pf
2	Schakt 2	Kvarts	Avslag	2	13	
3	Schakt 2	Bergart	Avslag	1	7	
4	Schakt 4	Kvarts	Kärna	1	149	Pf
5	Bo 1	Kvarts	Kniv	1	21	
6	Bo 1	Kvarts	Splitter	1	1	
7	Bo 1	Kvarts	Avslagsfragm	2	5	
8	Bo 1	Kvarts	Avslag	1	2	
9	Bo 1	Kvarts	Övrig	1	6	
10	Bo 2	Kvarts	Kärna	1	229	Pf
11	Bo 2	Kvarts	Avslag	12	216	Pf
12	Bo 2	Kvarts	Avslagsfragm	2	1	

Tabell 1. Fyndlista Marmorbrottet 1:10 mfl FU.

Bilaga 3. Foton

Bilaga 4. Antikvarisk process

Enligt lag (SFS 1988:950) om kulturminnen mm (KML) hanteras fornlämningar i en process som kan omfatta upp till fyra steg. Vilka steg som genomförs beror på flera saker: arbetsföretagets omfattning, om kända fornlämningar berörs, om områden med stor risk/chans för att dolda lämningar berörs, arbetsföretagets möjlighet att anpassas till fornlämningsmiljön m.m.) Det sista steget i en process innebär att fornlämningen dokumenteras och tas bort.

Avbryts planeringen av arbetsföretaget under processens gång, stannar även de arkeologiska insatserna vid det steg man befinner sig då avbrottet sker.

1. Arkeologisk utredning

a) En tidig arkeologisk utredning (lagtexten ”särskild utredning”), så kallad ”etapp 1”, kan ibland krävas av Länsstyrelsen. Syftet är att utan markingrepp bedöma om lagskyddade fornlämning riskerar att beröras av arbetsföretaget. Denna typ av utredning innehåller vanligen

- kart- och arkivstudier
- sammanställning av befintligt källmaterial
- fältbesiktning där nypåträffade lämningar bedöms antikvariskt och beskrivs
- en avgränsning av områden där sannolikheten för ovan mark ommarkerade fornlämningar bedöms vara stor
- vid behov förslag på fortsatta arkeologiska åtgärder vid en kommande exploatering
- en sammanställning av resultatet, antingen i en skriftlig rapport med tillhörande kartor, GIS eller på annat sätt som beställaren önskar.

En exploatör kan låta kulturhistorisk expertis utarbeta ett planeringsunderlag som svarar mot en särskild utredning etapp 1. Med ett sådant underlag kan de arkeologiska och antikvariska förutsättningarna klarläggas i ett tidigt projektskede.

b) Baserat på resultatet från den arkeologiska utredningen, etapp 1, eller av andra anledningar (vanligen närhet till registrerade fornlämningar) kan Länsstyrelsen besluta om att det planerade arbetsföretaget skall föregås av en utredning ”etapp 2”. Utredningen syftar i detta fall till att konstatera om lagskyddad fornlämning berörs eller ej. Vanligen sker utredningen med hjälp av sökschakt med grävmaskin.

2. Arkeologisk förundersökning.

En förundersökning genomförs efter länsstyrelsens beslut om arbetsföretaget berör ett fornlämningsområde. Hur stort område som ska förundersökas bestäms av Länsstyrelsen med ledning av planområdets omfattning, topografiska förhållanden och fornlämningens typ och karaktär.

Förundersökningen sker vanligen med sökschaktsgrävning med grävmaskin, vid behov tas även större ytor upp. Laboratorieanalyser används ofta för att datera lämningen.

Förundersökningen syftar till att bestämma fornlämningens utbredning och karaktär, och ligger till grund för att bedöma om en fortsatt undersökning behövs, och om så är fallet, hur denna undersökning ska genomföras.

3. Arkeologisk slutundersökning (Särskild undersökning enligt KML)

Länsstyrelsen kan ge tillstånd att ta bort en fornlämning. Tillståndet villkoras vanligen med att lämningen skall undersökas vetenskapligt och dokumenteras före borttagandet.